

**СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ ІНТИМІЗАЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ
ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ**

У статті виокремлено різні стратегії і тактики у постмодерністському романі Дж. Барнса «Історія світу в 10 ½ розділах». Виявлено специфіку функціонування лінгвостилістичних засобів актуалізації стратегій і тактик інтимізації як своєрідного способу повісткування та втілення постмодерністського принципу текстотворення. Виокремлено різні види тактик інтимізації та їх мовний код у творі, наративний код визначається та класифікується згідно з типами фокалізації.

Ключові слова: постмодерністське текстотворення, наративний код інтимізації, стратегія інтимізації, тактика інтимізації, дискурс, наративна дистанція.

В статье определены разные стратегии и тактики в постмодернистском романе Дж. Барнса «История мира в 10 ½ главах». Раскрыто специфику функционирования лингвостилистических приёмов актуализации стратегий и тактик интимизации как своеобразного способа повествования и воплощения постмодернистского принципа текстообразования. Выделено разные виды тактик интимизации и их языковой код в произведении, нарративный код определяется и классифицируется согласно типам фокализации.

Ключевые слова: постмодернистское текстообразование, нарративный код интимизации, стратегия интимизации, тактика интимизации, дискурс, наративная дистанция.

This article focuses on revealing the kinds of different strategies and tactics of intimization in postmodern novel "A History of the World in 10½ Chapters" by J. Barnes. Intimization narrative code is claimed as a system of linguistic means creating the effect of ingenuous, immediate and friendly communication via a fiction text that are used to shorten the narrative distance between the author and the reader. This article reveals the types of the addresser and the addressee of the literary discourse and their roles in the process of intimization. Means of intimization narrative code are defined and classified according to the types of focalization.

Key words: postmodern text composition, intimization narrative code, itimization strategy, itimization tactic, discourse, narrative distance.

Різні підходи у лінгвістиці передбачають вивчення лінгвістичних характеристик англomовного художнього дискурсу з урахуванням двох антропоцентрів – автора й читача. У межах дослідження наративного коду інтимізації особлива увага зосереджується на особистісних факторах адресанта й адресата та на їх відображенні в художньому дискурсі [7, с. 117].

Незважаючи на активне використання терміна “інтимізація” в сучасній дискурсивній лінгвістиці, лінгвістиці тексту та функціональній стилістиці, досі не існує детального аналізу цього поняття та його сутності. Так, інтимізація розглядається як авторська адресованість, зверненість (Н.Д. Арутюнова, О.П. Воробйова), художній діалог (М.М. Бахтін), спосіб художньої обробки матеріалу, що створює ефект емоційно-інтелектуального спілкування автора з читачем (В.В. Виноградов), акт солідаризації (Ю.М. Лотман), як текстова категорія, що об’єднує співвідносні категорії автора, читача й суб’єктивно-оцінної модальності (С.П. Денисова) та як код (А.В. Корольова), стилістико-синтаксичний прийом (Л.А. Булаховський), як художній стиль (Б.Ф. Шифрін), наративна дистанція (*narrative distance*) (D. King), як тактики пом’якшення (*mitigation*) (C. Caffi) та єднання, спільності (*togetherness*) (A. Ninio, C. Show) [7, с. 154]. Кожне з цих тлумачень, безсумнівно, включає ряд ознак, притаманних явищу інтимізації, але описує його лише фрагментарно і не систематизовано.

У сучасній англійській літературі Джуліан Барнс – один з найяскравіших представників постмодернізму, письменник, літературний критик та есеїст, лауреат Букерівської премії. Його роман «Історія світу в 10 ½ розділах» став відомим цілому світу завдяки великій палітрі постмодерністських прийомів та технік, серед яких інтертекстуальна наративна стратегія та інтелектуальна гра з читачем. Характерний для постмодернізму наратив тяжіє до суб’єктивізації світосприйняття, проявів інтертекстуальності в її різноманітних формах, міфологізації сучасного буття, порушення хронології, вільному інтелектуальному та образному тлумаченні відомих подій [6, с. 19].

Письменник розкрив власне розуміння історії патріархального суспільства, не наполягаючи на достовірності викладених фактів. Він зазначав, що у творі історія – це «не те, що відбувалося насправді», а «лише те, що розповідають нам історики». Дж. Барнс по-своєму передав біблійний сюжет про Всесвітній потоп, переосмисливши і проаналізувавши попередній літературний досвід. Основну увагу письменник звернув на проблему дегуманізації суспільства, починаючи з фанатичної віри в Бога і закінчуючи вірою в могутність науки.

У романі Дж. Барнса «Історія світу в 10 ½ розділах» реалізується чітке розмежування сторін мовленнєвого спілкування – відправником тут постає наратор (один або декілька), адресатом є так званий «імпліцитний читач» [8, с. 220]. Автор уводить у художній простір наратора, тим самим залишаючи на описі подій свій суб’єктивний відбиток, і тому художній текст містить ознаки авторської особистості. Так, основними елементами комунікації в тексті виступає двочленна опозиція – дискурс наратора / персонажний дискурс. Дискурс наратора відображає ті частини тексту, в яких автор (через опосередковану фікційну особу – наратора) звертається до читачів від себе, а не крізь призму персонажних висловлювань. Дискурс наратора є єдиною можливим простором втілення його інтимізуючих інтенцій до читача [8, с. 223].

Діалог імпліцитного читача з наратором здійснюється у романі Дж. Барнса «Історія світу в 10 ½ розділах» за допомогою комунікативних тактик, які зменшують комунікативну дистанцію між оповідною інстанцією та реципієнтом. Комунікативна тактика – це мовленнєва дія (один або декілька мовленнєвих актів), що відповідає певному етапу реалізації комунікативної стратегії і спрямована на розв'язання конкретного комунікативного завдання цього етапу [4, с. 6]. Для художнього тексту Дж. Барнса характерним є активне використання великої кількості засобів інтимізації на порівняно невеликих за розміром ділянках тексту. Наприклад:

«We don't deny, of course, your cleverness, your considerable potential. But you are, as yet, at an early stage of your development. We, for instance, are always ourselves: that is what it means to be evolved. We are what we are, and we know what that is. You don't expect a cat suddenly to start barking, do you, or a pig to start lowing? But this is what, in a manner of speaking, those of us who made the Voyage on the Ark learned to expect from your species. One moment you bark, one moment you mew; one moment you wish to be wild, one moment you wish to be tame» [10, с. 82].

Автор, через наратора, об'єднує свій дейктичний центр із дейктичним центром читача й у такий спосіб застосовує тактику присутності / залучення читача. Адресат фактично із спостерігача перетворюється на умовного спостерігача зображуваних подій. У наведеному прикладі наратор інтимізує оповідь за допомогою теперішнього наративного часу, що в поєднанні із похідним від *you* присвійним займенником *your* переносить читача до наратора, у власне вигаданий світ, перетворюючи читача на частину художньої реальності, де адресат або пасивно присутній, або взагалі залучений до активної внутрішньотекстової «діяльності».

У наступному прикладі Дж. Барнс реалізує цю ж тактику присутності / залучення читача за допомогою дейктику *this* та прийому графічної образності, адже в такий спосіб викликає в адресата враження наочності всього описаного.

«That was a crafty tactic. If you had a nightmare (Виділення – Д. Барнс) ... But it would take a lot more than this to trick me. I think I know what my mind is doing. It is a sort of zoo I'm imagining, because a zoo is the only place I've seen reindeer. Live, I mean. So I associate them with bars. My mind knows that for me it all started with the reindeer; that's why it invented this deception. It's very plausible, the mind» [10, с. 98-99].

Експліцитним засобом інтимізації у тексті є пряме звертання до читача, найвищий вияв адресованості:

«I looked down at my tray. Let me tell you about that breakfast. It was the breakfast of my life and no mistake. The grapefruit, for a start. Now, you know what a grapefruit's like: the way it spurts juice down your shirt and keeps slipping out of your hand unless you hold it down with a fork or something<...> That's what a grapefruit's like, right? Now let me tell you about this grapefruit...» [10, с. 283-284].

Додатковим прийомом інтимізації є імітація наратором усного мовлення – за допомогою еліптичного речення із вигуком – *Oh, yes*, що не є продовженням попередньої репліки. Таким чином, автор застосовує ще одну комунікативну тактику – створення ефекту усного мовлення:

«Noah probably realized he had God over a barrel <...> This so-called covenant had absolutely nothing in it for us – except our death-warrant. Oh, yes, we were thrown one tiny sop...» [10, с. 22-23]

Використовуючи вигук *oh*, наратор відтворює в тексті особливості живого спілкування. Наратив перетворюється на бесіду, що має ознаки незапланованості, непередбачуваності, нехарактерної письмового дискурсу.

Комунікативна тактика створення ефекту синхронної комунікації характеризується використанням теперішнього наративного часу. Події передаються читачеві у формі такого собі «репортажу», використаний автором теперішній наративний час викликає у імпліцитного читача відчуття реальності та синхронності комунікації. У адресата виникає відчуття близькості всього описаного до його реального місця і часу:

«I don't know how best to break this to you, but Noah was not a nice man. I realize this idea is embarrassing, since you are all descended from him; still, there it is. He was a monster, a puffed-up patriarch who spent half his day grovelling to his God and the other half taking it out on us. He had a gopher-wood stave with which ... well, some of the animals carry the stripes to this day» [10, с. 13]

У наступному прикладі з роману Дж. Барнса «Історія світу в 10 ½ розділах» тактика синхронності художньої комунікації вербалізується в інший спосіб – через наративний часовий дейктик – *now*:

When the Ark landed on the mountaintop (it was more complicated than that, of course, but we'll let details pass), Noah sent out a raven and a dove to see if the waters had retreated from the face of the earth. Now, in the version that has come down to you, the raven has a very small part; it merely flutters hither and thither, to little avail, you are led to conclude [10, с. 108].

Часовий дейктик *now* перетворює процес художньої комунікації на індивідуальну розмову автора із читачем, викликаючи в останнього відчуття реальності та очевидності такої розмови. Події і сцени, наратовані у формі своєрідного репортажу, викликають у читача враження близькості до наратора і до самого вигаданого світу. Наратор знаходиться поряд із персонажами, бачить те, що й вони, і одночасно – перебуває в часі, а отже, і просторі читача (за аналогією МИ – ТУТ – ЗАРАЗ), встигаючи оповідати йому в режимі «синхронного» часу. Перебування у єдиному просторі актуалізується у романі за допомогою просторового дейктика *here* та часового дейктика *now*:

«Franklin had used up two thirds of his time. <...> And so we come to the here and now. That brought them back to full attention; despite the circumstances, Franklin felt a bubble of pleasure» [10, с. 56]

В межах роману Дж. Барнса «Історія світу в 10 ½ розділах» ми виділяємо ще одну тактику – вказівки / поради читачу, що полягає у спрямованому і відвертому керуванні свідомістю адресата:

«We weren't in any way to blame (you don't really believe that story about the serpent, do you? – it was just Adam's black propaganda), and yet the consequences for us were equally severe: every species wiped out except for a single breeding pair...» [10, с. 6].

Наратор відразу актуалізує увагу читача виділенням графічно за допомогою дужок прямим коментарем у формі питання-квеситива – *you don't really believe that story about the serpent, do you?* У межах самого коментарю, адресант виходить на прямий контакт із адресатом, намагається спростити процес декодування та інтерпретації художнього тексту, вказує на важливі елементи оповіді, розкриває свої суб'єктивні вимоги та очікування від читача, діалогізує текст.

У межах першого розділу «*The Stowaway*» наратор використовує емфатичні конструкції *I am proud to report, I am sorry to say/ report, I am merely reporting*:

(1) *«Our species, I am proud to report, got onboard without either bribery or violence; but then we are not as detectable as a young elk»* [10, с. 9].

(2) *«I'm sorry to report that ratting to the authorities was at times widespread. It wasn't a nature reserve, that Ark of ours; at times it was more like a prison ship»* [10, с. 4].

(3) *«I was not myself on Ham's ark, so I am merely reporting, in a dispassionate way, the news the birds brought»* [10, с. 23].

У наведених нами прикладах за допомогою емфатичних конструкцій розкривається комунікативна тактика відвертості / щирості адресанта з адресатом, яка сприяє інтимізації та скороченню комунікативної дистанції між автором та читачем. Відкриваючи суб'єктивність наратора, його антропоморфність, адресант розкриває адресатові власне Я, демонструє своє ставлення до вигаданого світу та персонажів. Тактика втілюється в тексті безпосередньо через засоби вираження суб'єктивної модальності та оцінки:

«Only now, as you step out on deck and your breath turns solid, do you think back to that replica ark. It is there, of course, for a purpose, and had you stopped to think instead of merely lifting your foot from the gas pedal in a merry way, you might have felt its meaning. You had driven to the place where Man first took to the air; and you are reminded instead of an earlier, more vital occasion, when Man first took to the sea» [10, с. 250].

Тут автор використовує комунікативні тактики присутності / залучення адресата – *«you step out»*, *«had you stopped to think»*, *«You had driven»*, *«you are reminded»*. Суб'єктивна модальність виражається за допомогою конструкції *«you might have...»*, що допомагає наратору активізувати розумову діяльність імпліцитного читача. Сполучник часу *now* створює ефект усного мовлення. У саму структуру тексту включено позицію адресанта-спільника, друга, однодумця, що дозволяє виокремити ще одну комунікативну тактику інтимізації – тактику солідарності адресата з адресантом.

«You are right, by the way, to see the animals that fled – ungrateful traitors, according to Noah – as the nobler species» [10, с. 28].

Наратор, зображуючи одного із персонажів, непрямо, за допомогою універсального *you*, залучає читача до процесу оцінювання. Він демонструє погодження оповідної існтанції з читачем, що збігається із почуттями самого наратора, адресант і адресат – солідарні. Автор і читач утворюють єдиний центр, суб'єктом оцінювання виступає своєрідна інстанція – автор+читач.

Тактика прямого коментарю-доповнення полягає у відкритому «втручанні» наратора в процес сприйняття та інтерпретації тексту читачем. Але, на відміну від вказівки або прохання, тут адресант не вимагає від читача дій або будь-якої відповіді. Автор намагається покращити власні методи виразності, передачі значення / смислу, доповнити самого себе. Таке видиме, експліцитне доповнення наратором власного повідомлення має на меті продемонструвати читачеві турботу про нього, як кінцевого адресата.

«Ham and his brothers happened to be passing his 'tent' (they still used the old sentimental desert word to describe their palaces) and called in to check that their alcoholic father hadn't done himself any harm» [10, с. 17].

Інформація, оформлена коментарем, не завжди містить важливий смисловий елемент. Головним завданням такого коментарю є демонстрація наративної присутності автора, його переживань та сумнівів щодо зрозумілості написаного. Автор намагається доповнити вже сказане, спростити або покращити процес інтерпретації.

Слід зазначити, що серед розглянутих нами прикладів найчастіше стратегія інтимізації об'єктивується за допомогою відразу декількох комунікативних тактик інтимізації в межах невеликої ділянки тексту, а то й одного висловлювання..

Бажаючи зблизитися із читачем, Дж. Барнс зображує події як близькі (в просторі і часі) до адресата, головний акцент стратегії – змусити читача повірити в реальність і наближеність автора та всього того, про що він розповідає, тобто на перший план виходить просторово-часове зближення.

Отож, для ідіостилю Дж. Барнса характерним є використання широкого кола різноманітних комунікативних тактик інтимізації: присутності / залучення читача, пряме звертання до читача, імітація наратором усного мовлення, створення ефекту синхронної комунікації, тактика вказівки / поради читачу, використання емпатичних конструкцій, тактика відвертості / щирості адресанта з адресатом, тактика присутності / залучення адресата, тактика прямого коментарю-доповнення.

Такий підхід автора свідчить про його бажання на кожному етапі художньої комунікації максимально впливати на читача, застосовуючи для цього різноманітні засоби інтимізації, котрі по-різному, але ефективно впливають на процес зближення адресата з адресантом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева К.А. Литературный наратив : когнитивные аспекты текстовой семантики, грамматики, поэтики / Андреева К.А. – Тюмень : Изд-во «Вектор Бук», 2004. – 244 с.

2. Барт Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов / Р. Барт // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX-XX вв. : Трактаты, статьи, эссе. – М. : Изд-во МГУ, 1987. – 430 с.
3. Бехта І.А. Дискурс наратора в англомовній прозі / Бехта І.А. – К. : Грамота, 2004. – 304 с.
4. Денисова С.П. Интимизация и лингвистические средства ее выражения в русской художественной прозе конца XIX – начала XX ст. : автореф. дис. на соиск. научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / С.П. Денисова – К. : Вища школа, 1991. – 16 с.
5. Легкий М.З. Форми художнього викладу в малій прозі Івана Франка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / М.З. Легкий. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 1997. – 17 с.
6. Матвієнко С.В. Децентрація тексту як гра з читачем («Подорож ученого доктора Леонардо...» Майка Йогансена) // Магістеріум / С.В. Матвієнко. – Л. : Сплайн, 1999. – Вип. 2. – С. 18-24.
7. Палійчук А.Л. Наративний код інтимізації (на матеріалі англомовного художнього дискурсу) : дис. канд. філол. наук : 10.02.04 / А.Л. Палійчук – Х. : Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2011. – 253 с.
8. Шмид В. Нарратология / Шмид В. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.
9. Abbott H. Porter. The Cambridge Introduction to Narrative / H. Porter Abbott. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 203 p.
10. Barnes HWC – Barnes J. A History of the World in 10½ Chapters / J. Barnes. – London: Jonathan Cape, 1989. – 314 p.